

Samenvatting proefschrift:

Nys, K. (2009). *Ouders in perspectief. Theoretische onderbouwing en evaluatie van vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork met maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Pedagogische Wetenschappen o.l.v. prof.dr. Lieve Vandemeulebroecke*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Gezins- en orthopedagogiek.

Dit proefschrift omvat de theoretische onderbouwing en evaluatie van vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork met maatschappelijk kwetsbare gezinnen. We werkten daarvoor samen met vzw De Keerkring, een centrum voor opvoedingsondersteuning, dat in groep met maatschappelijk kwetsbare gezinnen werkt. V.z.w. De Keerkring wou hun aanbod, dat vanuit hun praktijkervaringen en -reflectie was gegroeid, evalueren. Deze vraag was niet alleen vanuit een optimaliseringsperspectief relevant. Het zou ons ook toelaten om een zogenaamde ‘nog niet bereikte doelgroep’ (Dogan, van Dijke & Terpstra, 2000) in het vizier te krijgen en onder de aandacht te brengen.

1	Theoretische onderbouwing van het vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork	1
1.1	Ontwikkeling van een wetenschappelijk verantwoorde methodiek	1
1.2	Vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork	2
2	Evaluatie van de hanteerbaarheid en uitkomsten van het vraag- en perspectiefgericht groepswork in de praktijk	4
2.1	Onderzoeksopzet	4
2.2	Onderzoeksinstrumenten	5
2.3	Validiteit en betrouwbaarheid	7
2.4	Respons	8
2.5	Implementatiemogelijkheden (onderzoeksvraag 1 en 2)	8
2.6	Perspectiefbiedende uitkomsten (onderzoeksvraag 3 en 4)	12
3	Tot slot	14

1 Theoretische onderbouwing van het vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork

1.1 *Ontwikkeling van een wetenschappelijk verantwoorde methodiek*

In navolging van tal van auteurs (o.a. Arcus, 1995; Fitz-Gibbon & Morris, 1988; Hermanns, Van de Venne & Leseman, 1997; Rossi & Freeman, 1990), richtten we ons in een eerste deel van ons onderzoek op de theoretische onderbouwing van het groepswork. We vertrokken vanuit een praktijkverkenning om van binnenuit inzicht te verwerven in de praktijk en de doelgroep van het groepswork van vzw De Keerkring. Vervolgens toetsten we deze inzichten aan de bevindingen van andere opvoedingsondersteunende praktijken en de theorievorming over opvoedingsondersteuning, het werken in groep en het al dan niet werken met een specifieke doelgroep zoals maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Deze reflectie of ‘theory based’ evaluatie resulteerde in een wetenschappelijk verantwoorde methodiek of een theoretisch kader voor opvoedingsondersteunend groepswork met maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Zowel de context, de theoretische uitgangsprincipes van het programma, als de

wijze waarop deze theoretische principes geoperationaliseerd en geïmplementeerd worden, staan daarin beschreven (Fitz-Gibbon & Morris, 1988; Jacobs, 1988; Matthews & Hudson, 2001; Thomas, Schvaneveldt & Young, 1993).

Vanuit verschillende conceptuele kaders, disciplines en benaderingen werden ons principes en inzichten aangereikt. Zo zijn de transactionele en ecologische visie op gezinsopvoeding (m.i.v. erkenning van verschillende componenten van de gezinsopvoeding) en de contextuele gezinstheorie, belangrijke bouwstenen van onze methodiek (zie o.a. Lerner et al., 1995). Deze visies hebben verschillende aansluitingspunten bij het structureel beschrijvings- en verklaringsmodel van kansarmoede (Van Regenmortel, 1997; Vranken, Geldof & Van Menxel, 1995). Het empowermentgedachtengoed sluit aan bij de competentiebenadering die binnen de agogische literatuur onderschreven wordt (Dunst, Trivette & Deal, 1995; Zimmerman, 1999). Ook de theorie van het pedagogisch perspectief nemen (Dekovic & Janssen, 1994; Gerris, Dekovic & Janssens, 1997) en de theorievorming over het zinstichtend gesprek of verantwoordingsdiscussie (Thomas & Arcus, 1992; van Crombrugge & Vandemeulebroecke, 1992) nemen een belangrijke positie in. Deze benaderingen maken ook de verbinding met het agogisch perspectief, waarbij we o.m. aanknopingspunten vinden in de communicatieve cultuur van Leirman (1993), het sociaal leren van Wildemeersch (1995) en de door Jansen & Klercq (1992) uitgewerkte invulling van het ervaringsleren.

1.2 Vraag- en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork

De integratie van deze verschillende kaders, resulteert in een open en veelzijdig ‘programma’ dat zich richt tot maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Het zijn gezinnen die sterke beperkingen ondervinden in hun kansen op maatschappelijke en individuele ontplooiing, en dit zowel op materieel als op immaterieel gebied (bv. gezondheid, opleiding, arbeid, inkomen, wonen, relaties en opvoeding). Zowel gezinnen met alledaagse vragen en bekommernissen als gezinnen bij wie de opvoeding onder druk is komen te staan, kunnen aan het groepswork deelnemen.

Het groepswork is geen vooraf afgelijnd, gestructureerd en inhoudelijk ingevuld programma. Het is daarentegen een open, bottom-up programma waarbij de vragen en bekommernissen van de deelnemers centraal staan. Het is m.a.w. ‘*vraaggericht*’ opvoedingsondersteunend groepswork. Gelet op de complexiteit en veelheid aan moeilijkheden waarmee maatschappelijk kwetsbare gezinnen geconfronteerd kunnen worden, betekent dit dat niet alleen opvoedingsvragen, maar ook vragen over het gezinsfunctioneren, de leefsituatie enz. aan bod kunnen komen. Daarbij aansluitend kan het aangewezen zijn om op verschillende domeinen en niveaus te werken.

Deelnemers en begeleidsters nemen een centrale positie in, elk met hun eigen kennis en kunde. Van begeleidsters wordt in het bijzonder verwacht dat zij zich reflecterend, evaluerend en bijsturend opstellen én bij henzelf en de verschillende betrokkenen (de deelnemers, de organisatie, sociale sleutelfiguren, maatschappelijke diensten enz.) een leerproces op gang kunnen brengen. Dit gebeurt door het uitwisselen, structureren en verhelderen van de vragen, de ervaringen en de verwachtingen en het in dialoog inbrengen van nieuwe perspectieven. Ze kunnen daarbij gebruik maken van een breed palet aan inhouden (de ruimere sociale context, het tijdsperspectief, de handelings- en betekeniscomponent van opvoeden) of werkvormen (bv. groeps gespreksvormen, materiaal uit de persoonlijke leefomgeving, creatieve oefensituaties enz.).

Zodoende kunnen leerprocessen verschillende aspecten of levensdomeinen van het gezinsleven omvatten, alsook de ruimere maatschappelijke context. Dit brengt ons bij het tweede kernelement van de methodiek: het is '**perspectief gericht**' opvoedingsondersteunend groepswork. 'Perspectief gericht' heeft voor het groepswork een veelzijdige betekenis. Het verwijst naar de kunst om de verschillende dimensies (gedrag en betekenis, persoonlijk functioneren, opvoeden, wonen, werken enz.) van wat gezegd wordt (vragen, ervaringen, verwachtingen) in beeld te krijgen, om vanuit verschillende invalshoeken (ouder, partner, kind, broer/zus, hulpverlener enz.) naar die verschillende dimensies te kijken, ze in perspectief te plaatsen en op zoek te gaan naar nieuwe inzichten, standpunten en perspectief biedende alternatieven. Het groepswork beoogt op die manier aan gezinnen die (al dan niet) met een veelheid aan complexe moeilijkheden geconfronteerd worden en aan de betrokkenen uit de nabije en ruimere omgeving, een vooruitzicht te geven op positieve en nieuwe ontwikkelingen.

Dit brengt ons bij de **doelstellingen** van het groepswork. Het volgen van een bottom-up strategie en het vooropstellen van een empowerment-based care impliceert dat het opvoedingsondersteunend werken niet gericht kan zijn op een aantal door de professional vooropgestelde specifieke doelen (Hermanns, 1995). Gezinnen moeten hun eigen doelen en gewenste resultaten kunnen stellen. Stroomberg (1991) stelt in dat verband dat '*lerenden in staat zijn eigen doelen te bestemmen, keuzes te maken en beslissingen te nemen.*' en dat '*zo ze het niet zelf zouden doen, wij (educatieve ontwerpers) hen er toe willen aanzetten*'. In het groepswork liggen de doelen dan ook in het verlengde van de uitgedrukte ervaringen, vragen, bekommernissen, ondersteuningsbehoeften, enz. van de deelnemers. Deze zijn niet alleen bij de aanvang van het op te zetten groepswork richtinggevend, ook tijdens de verschillende bijeenkomsten blijven ze een centrale plaats innemen. Ze vormen het vertrekpunt voor het voeren van een gesprek over de gezins- en opvoedingssituatie. De verscheidenheid aan concrete vragen of bekommernissen en aan specifieke doelen, sluit niet uit dat vooraf een aantal algemene doelstellingen geformuleerd kunnen worden. We vallen daarvoor terug op de eerder vermelde theoretische kaders. Zo erkennen we dat de doelgroep met een verwevenheid aan moeilijkheden op verschillende domeinen (cf. multidimensionaliteit) geconfronteerd kan worden. We onderschrijven dat opvoeden een complex, voortdurend wederkerig beïnvloedingsproces is tussen ouders en kinderen. Dit proces is ingebed in een ruimere sociale context en wordt door een samenspel van factoren beïnvloed. Dit alles betekent dat de vooropgestelde doelstellingen van het groepswork ook op meerdere dimensies of aspecten van het opvoedingsgebeuren betrekking moeten hebben (Webster-Stratton, 1997). In het bijzonder beoogt het groepswork te werken aan het opvoedings- én het omgevingsperspectief.

Voor het werken aan het **opvoedingsperspectief**, sluiten we aan bij de algemene opdracht van ouderprogramma's zoals we die bijvoorbeeld bij Smith (1997, p.2) terug vinden: '*raising awareness about parenting*' en '*to allow parents to find ways of improving their parenting, or to feel affirmed in their own parenting methods.*'

We nemen daarbij de volgende deelfacetten op:

- het aanspreken en bevorderen van de draagkracht en het probleemoplossend vermogen van gezinnen m.b.t. opvoeden (het werken aan oplossingsstrategieën),
- het vergroten van de mogelijkheden tot verantwoording van de opvoeding.

Verschiedende auteurs beschouwen het versterken van de sociale steun als één van de kerndoelen van ondersteuningsprogramma's (zie bv. Hermanns, 1995; Vandebroek, 2007; Vranken, 2004; Webster-Stratton, 1997). Kotchick en Forehand (2002) en McCurdy en Daro (2001) onderschrijven in het bijzonder het belang van het sociale kapitaal van de buurt. Het sociale kapitaal staat voor de aanwezigheid en beschikbaarheid van bronnen in de lokale

gemeenschap (bv. informatie-, ondersteunings- en hulpverleningsinitiatieven), de levenskwaliteit, de mate van verbintenis of interpersoonlijke relaties, het sociale steunnetwerk enz. en het speelt een kritische rol in het persoonlijk functioneren en het opvoedingsproces in het bijzonder. Dit brengt ons bij de volgende 2 deelfacetten van het werken aan het *omgevingsperspectief* of het optimaliseren en ontwikkelen van beschermende omgevingsfactoren:

- het bieden van een draagvlak voor sociale ondersteuning, waarbij het activeren, verstevigen en uitbreiden van het sociale netwerk en / of de netwerkopbouw tussen de deelnemende - vaak geïsoleerde - gezinnen beoogd kan worden,
- het bevorderen van een realistische beeldvorming en dat zowel bij de deelnemende gezinnen t.a.v. gezinsexterne factoren, als bij de omgeving (bv. doorverwijzers, wervers, diensten en voorzieningen) t.a.v. de gezinnen en partners in het werkveld (bv. diensten en voorzieningen).

2 Evaluatie van de hanteerbaarheid en uitkomsten van het vraag- en perspectiefgericht groepswork in de praktijk

In het tweede deel van het onderzoeksproject evalueerden we (1) de hanteerbaarheid van de ontwikkelde methodiek in de praktijk (procesevaluatie) en (2) de uitkomsten of resultaten van het groepswork (productevaluatie). Het spreekt voor zich dat een goede analyse en duiding van de uitkomsten van het groepswork slechts mogelijk is, wanneer duidelijk is of het groepswork in de praktijk ook effectief uitgevoerd wordt zoals bedoeld of omschreven in de theorie (ten Brink, Veerman, De Kemp & Berger, 2004). Het opnemen van een procesevaluatie naast een productevaluatie, sluit ook aan bij het uitvoerig beschreven belang van *'unpacking the black box'* (zie o.m. Arcus, 1995; Fitz-Gibbon & Morris, 1988; Hermanns, Van de Venne & Leseman, 1997; Matthews & Hudson, 2001; Rossi & Freeman, 1990; Stecher & Davis, 1987; Weiss, 1988). Het black box experiment biedt slechts een beperkte kijk op de resultaten. Het doel ervan is *'to uncover the average intervention effect'* waarbij *'statistical models treat individual differences as errors in the experiment and assume a constant, additive effect for each subject in each condition.'* (Spoth & Redmond, 1996, p.145). Ons onderzoek sluit daarentegen aan bij de door Arcus (1995, p.342-343) geformuleerde onderzoekspiste *'... research attention must begin to be directed to the critical questions of which programs work best for which parents and which children, under which ecological conditions?'* die ook door anderen onderschreven wordt (zie bv. Janssens, 1998). Dit betekent dat de (veranderings)processen, de context of de omstandigheden waarbinnen het groepswork vorm krijgt, alsook de karakteristieken van de verschillende betrokkenen (bv. deelnemers, groepsbegeleiders) deel uitmaken van het onderzoek (Snoeck & Van den Wijngaerde, 2004).

De hiervoor uitgetekende onderzoekspiste, waarin de resultaten én de processen een evenwaardige plaats krijgen, vertaalt zich in ons onderzoek in 4 onderzoeksvragen:

- 1. Slagen de groepsbegeleid(st)ers erin om conform het theoretisch kader te werken?**
- 2. Zijn er factoren die de implementatie van het ontwikkelde kader bevorderen of belemmeren?**
- 3. Wat zijn de resultaten van het groepswork?**
- 4. Zijn er factoren die het behalen van resultaten bevorderen of belemmeren?**

2.1 Onderzoekopzet

Voor de evaluatie van de implementatie en uitkomsten van het groepswork werkten we met een vooronderzoek en een hoofdonderzoek. Het *vooronderzoek* was erop gericht om het onderzoeksinstrumentarium op punt te stellen en een aantal validiteits- en

betrouwbaarheidsgaranties in te bouwen. Het gaf ons ook een eerste zicht op de implementatiemogelijkheden van het ontwikkelde kader en de resultaten van het groepswerk. In het vooronderzoek volgden we twee gelijktijdig lopende reeksen, die door een pas opgeleide groepswerkster begeleid werden. De 2 gevolgde reeksen omvatten elk 10 bijeenkomsten van 2 uur. Zowel bij de start als bij het beëindigen van het groepswerk werden de deelnemers, de groepsbegeleidster, de supervisor en de ondersteuningsmoeder geïnterviewd. Aan de deelnemers en sociale sleutelfiguren (werwers, hulpverleners e.a.) werden zelfrapporteringsvragenlijsten voorgelegd. Onze bedenkingen bij de onderzoeksinstrumenten werden aan de ontwikkelaars van de onderzoeksinstrumenten voorgelegd. Voor sommige onderzoeksinstrumenten leidde dat tot een bijsturing van de formulering van een beperkt aantal items.

We koppelden onze bevindingen inzake de implementatie en resultaten van het groepswerk naar de groepsbegeleiders van vzw De Keerkring terug. We stelden hen een tussentijds onderzoeksrapport ter beschikking (Nys & Vandemeulebroecke, 2003) en tijdens een vormingsmoment werden de bevindingen met hen besproken. We reikten hen een aantal handgrepen aan om de implementatie van de methodiek te optimaliseren. Een voorbeeld daarvan zijn de fiches waarin de uitgangs- en handelingsprincipes van het groepswerk concreet vertaald werden naar de praktijk. Zo werden op een 25-tal fiches toepassingsmogelijkheden aangereikt voor de verschillende principes, aspecten of inhoudelijke thema's van het groepswerk. Zowel werkvormen, concrete voorbeelden en situatiebeschrijvingen (bv. vraagtechnieken: voorbeelden van open vragen, vragen naar betekenis, vragen naar haalbaarheid van advies enz.) als kanttekeningen bij het gebruik ervan werden daarbij opgenomen. Een laatste bijsturing betrof een praktisch-organisatorisch aspect: de looptijd van de reeksen werd verlengd van 10 bijeenkomsten tot 15 à 18 bijeenkomsten (wat staat voor het werken op jaarbasis). Eens het hoofdonderzoek gestart, ondernamen we geen enkele bijsturing meer.

In het *hoofdonderzoek* volgden we de groepen van 2 groepsbegeleiders. De wijze van begeleiding is immers een belangrijke factor voor de deelname, het verloop en de evaluatie van groepswerk (McCurdy & Daro, 2001; Moran & Ghate, 2005; Rooke, Thompson & Day, 2004). We hebben ons in het hoofdonderzoek bewust beperkt tot de groepen van de twee groepsbegeleiders die alleen, weliswaar onder supervisie, hun groepen begeleiden en die binnen vzw de Keerkring geen andere functie uitoefenden. Het leek ons niet opportuun om de groep te volgen van een groepsbegeleidster die meerdere posities innam (groepsbegeleidster, opleidingsverantwoordelijke, supervisor, initiatiefneemster en directeur van vzw De Keerkring). We wilden immers de vertaalbaarheid en implementatiemogelijkheden van het ontwikkelde kader door 'nieuwe' groepsbegeleiders nagaan. Dat alles leidde ertoe dat we in het hoofdonderzoek drie reeksen van het groepswerk volgden: twee in een landelijke en een in een stedelijke context. De ene groepsbegeleidster begeleidde de groep in een landelijke context (groep 1), de andere begeleidde een groep in een landelijke context (groep 2) en één in een stedelijke context (groep 3). Aanvankelijk werden 40 moeders in deze groepen betrokken, maar 10 haakten na 1 of 2 bijeenkomsten af. Het aantal bijeenkomsten varieerde van 15 tot 18 en een bijeenkomst duurde 2 uur. Aansluitend bij deze groepsbijeenkomsten organiseerde vzw De Keerkring ook verschillende meer informele bijeenkomsten (bv. vakantieactiviteit, moederfeest enz.).

2.2 Onderzoeksinstrumenten

Recht doen aan het ecologische denkkader en het multilevel karakter van empowerment, én het triangulatieprincipe indachtig, volgden we een brede onderzoeksoriëntatie. We gebruikten niet alleen een grote verscheidenheid aan onderzoeksinstrumenten, we vroegen ook

verschillende betrokkenen om medewerking aan het onderzoek: de deelnemers en afhaaksters, de ondersteuningsmoeders (ervaringsdeskundigen), de groepsbegeleidsters, de directrice en supervisor van vzw De Keerkring en de sociale sleutelfiguren van diensten en organisaties in de regio. Op die manier hoopten we de betekenis van het groepswerk voor de verschillende betrokkenen op verschillende niveaus in kaart brengen. We beperkten ons m.a.w. niet tot het perspectief van de deelnemers (microniveau), maar bevroegden ook andere perspectieven en niveaus en namen ouder-, kind- en omgevingsaspecten in de analyse op (van Loon & van der Meulen, 2004).

Voor de keuze van de onderzoeksinstrumenten en de daarin ingesloten onderzoeksvariabelen volgden we een theoriegestuurde benadering (Dekovic et al., 1996). Daarbij werd echter ook ruimte gecreëerd waarbinnen de betrokkenen vanuit hun eigen context en aan de hand van een eigen begrippenkader hun betekenisgeving ter sprake konden brengen (cf. inductieve benadering). Niet alleen het eerder vermelde Parental Awareness Interview (zie verder), maar ook verschillende bijkomende open interviewvragen, zoals bijvoorbeeld *‘Wat heeft voor jou de groepsbegeleidster betekend? Hoe zou je het groepswerk in uw eigen woorden omschrijven?’* leenden zich daartoe. We zijn ons daarbij bewust van de mogelijkheid dat door het stellen van vragen ook nieuwe betekenissen gecreëerd worden (Wardekker, 1998) en dat zowel een interview als het invullen van een vragenlijst, ouders kan aanmoedigen om over de opvoeding en het gedrag van hun kinderen te reflecteren (Stewart-Brown et al., 2004).

In de volgende punten geven we een overzicht van het onderzoeksinstrumentarium dat we in het hoofdonderzoek aan de respondenten voorlegden.

DE DEELNEEMSTERS, AFHAAKSTERS EN ONDERSTEUNINGSMOEDERS (BIJ DE START EN BIJ HET BEËINDIGEN VAN HET GROEPSWERK)

- interview
 - o semi-gestructureerd interview met een aantal vragen die peilden naar de achtergrondkenmerken, de beleving van de opvoedingssituatie en het groepswerk,
 - o het Parental Awareness Interview of PAI (Newberger, 1980, vertaald door Dekovic, 1996),
 - o Nederlandse vertaling en bewerking van de Life Stressors and Social Resources Inventory van Moos & Moos (BSS: Jansma & Klugkist, 1997),
 - o welbevindenschaal van Cantril (American Thoracic Society, 2006),
 - o Nederlandse vertaling en bewerking van de Levensgebeurtenissenschaal van de Parenting Stress Index van Abidin (de Brock, Vermulst, Gerris & Abidin, 1992),
- gestandaardiseerde schriftelijke vragenlijsten
 - o ouder- en kindschalen van de Nederlandse vertaling en bewerking van de Parenting Stress Index van Abidin (NOSI: de Brock, Vermulst, Gerris & Abidin, 1992),
 - o Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedingssituatie (NVOS: Wels & Robbroeckx, 1996).

DE GROEPSBEGELEIDSTERS VAN VZW DE KEERKRING (BIJ DE START EN HET BEËINDIGEN VAN HET GROEPSWERK)

- interview
 - o semi-gestructureerd interview met vragen naar hun opleiding, het groepswerk enz.,
 - o het Parental Awareness Interview (Newberger, 1980, vertaald door Dekovic, 1996),
- registratiefiches: contactendagboek, supervisiefiches (verslagen).

SOCIALE SLEUTELFIGUREN

- schriftelijke vragenlijst met vragen naar de samenwerking van vzw De Keerkring, hun kijk op het groepswerk en op maatschappelijk kwetsbare gezinnen enz. (bij de start van het groepswerk),
- interview waarin gepeild werd naar het contact met het deelnemende gezin en de veranderingen in deze gezinnen (bij het beëindigen van het groepswerk, enkel de sociale sleutelfiguren die één of meerdere deelnemende moeders kenden én enkel na toestemming van de deelnemende moeder).

OBSERVATIE VAN DE GROEPSBIJEENKOMSTEN

We woonden al de groepsbijeenkomsten bij, ook de eerder vermelde informele bijeenkomsten tijdens bijvoorbeeld vakantieperiodes. Uitgezonderd de laatst vermelde bijeenkomsten, werden al de bijeenkomsten op audiocassette opgenomen. Op basis van de audio-opnames en onze notities maakten we transcripten van deze bijeenkomsten. Deze transcripten werden vervolgens manueel geanalyseerd, gebruik makend van de door Anderson, Kohles & Letiecq (2002) beschreven stappen.

2.3 Validiteit en betrouwbaarheid

Op de beide meetmomenten (bij de start en bij het beëindigen van het groepswerk) is de interne consistentie van het merendeel van de subschalen van de gestandaardiseerde schriftelijke vragenlijsten (NVOS, NOSI en BSS) redelijk (tussen .70 en .80) tot goed (>.80). Voor een beperkt aantal schalen (o.a. vaardigheidsschaal van de NVOS, gezondheidsschaal van de NOSI, relatieschaal moeder van de BSS), moesten we in onze analyse evenwel rekening houden met een lagere interne consistentie. Tegelijkertijd zagen we hierin een uitdaging om vat te krijgen op mogelijke verklaringen. Zo blijkt een weinig consistent antwoordprofiel helemaal niet zo onlogisch te zijn vanuit het perspectief van de betrokkene. Dit brengt een interpretatiemarge aan de oppervlakte die van vragenlijstontwerpers en onderzoekers bijzondere aandacht vraagt. Zo stelden we vast dat vragenlijsten niet altijd gevoelig zijn voor de verscheidenheid aan familiestructuren en de implicaties daarvan voor de opvoeding. Bijvoorbeeld: vader is niet betrokken in de opvoeding van zijn stiefkinderen omdat de moeder dat niet wil. Vragenlijsten zijn ook niet altijd gevoelig voor de stress die uitgaat van de overload aan financiële problemen en/of van het ontbreken van enig contact met bijvoorbeeld verwanten (zie ook McGuire & Earls, 1993). Sommige respondenten hebben het gevoel dat in de vragenlijsten het totale beeld van hoe ze de opvoeding van hun kinderen ervaren, niet ten volle tot zijn recht komt. Wanneer ze één kind voor ogen moeten houden (cf. NOSI, NVOS), lijkt het alsof hun problemen (bv. relatie met de partner) enkel en alleen aan de komst van dit ene kind toe te schrijven zijn. Dit roept heel wat twijfel op en soms ook een terughoudendheid om de vragen te beantwoorden. Ook een taxatie van het 'gemiddeld voorkomen' van bijvoorbeeld ongehoorzaamheid of begrip bij hun kinderen (cf. BSS: 'Hoe vaak gebeurt dat één van de kinderen ...') is niet evident. Wat weegt het zwaarste door: de gehoorzaamheid van 2 kinderen (nooit) of de dagelijkse ongehoorzaamheid van 1 kind (vaak)? Een mondelinge afname, waarbij gehouden wordt aan de oorspronkelijke opzet van de vragenlijst, maar waarbij ook ruimte gelaten wordt voor de persoonlijke nuancering en aanvullingen van de respondent, lijkt ons onontbeerlijk.

Inzake de interpretatie van het verzamelde interviewmateriaal kunnen we terugvallen op een vrij goede intercodeursbetrouwbaarheid, gaande van .76 tot .98. Voor de berekening van deze 'gemiddelde proportie overeenstemming' namen we voor elk bevragingsmoment telkens 5 toevallig gekozen interviews. Deze interviews werden door K. Kutti (destijds wetenschappelijk medewerkster aan het Centrum voor Gezinspedagogiek, maar verder niet betrokken in ons onderzoeksproject) en de onderzoekster onafhankelijk van elkaar gescoord.

Verder zal blijken dat de bevindingen van de verschillende onderzoeksinstrumenten grotendeels in elkaars verlengde liggen (bv. bevraging van de deelnemers en de sociale sleutelfiguren, de scores op de 'vergelijkbare' subschalen van de NVOS, de NOSI en de BSS). In tegenstelling tot wat we op basis van de literatuur konden verwachten (zie o.a. Reading, 2004; Stewart-Brown et al., 2004), zien we de bevindingen van de open bevraging (o.a. zelfrapportering over de betekenis van het groepswerk, de veranderingen die zich bij hen en/of in het gezin hebben voorgedaan), ook in belangrijke mate weerspiegeld in de scores op de gestandaardiseerde onderzoeksinstrumenten.

2.4 Respons

We konden niet van alle *deelnemers en afhaaksters* alle data verzamelen. De totale respons bedraagt bij de start van het groepswerk 82,5% (33/40 moeders) en bij het beëindigen van het groepswerk 70% (28/40 moeders). Van deze moeders werd een interview afgenomen en ze vulden de schriftelijke vragenlijsten in. Daarnaast waren er een beperkt aantal moeders die enkel een interview toestonden of enkel de schriftelijke vragenlijsten invulden. Waar we bij de start van het groepswerk van 5 van de 40 moeders geen enkele info hadden, bedraagt dat aantal bij het beëindigen van het groepswerk 9. Net zoals uit ander onderzoek bleek, nam vooral de groep afhaaksters niet of slechts in beperkte mate deel aan het onderzoek. De daarmee gepaard gaande beperkte beschikbaarheid van onderzoeksmateriaal, kon ten dele opgevangen worden door de in het vooronderzoek verzamelde gegevens en de groepsbegeleiders.

Voor de schriftelijke bevraging van de *sociale sleutelfiguren* konden we 51 voorzieningen en zelfstandige hulpverleners (bv. huisarts) die vzw De Keerkring tot dan toe had aangesproken of informatie had bezorgd over hun groepswerk aanschrijven. Het betreft een breed veld aan voorzieningen die al dan niet specifiek werken rond de opvoeding, de sociaal-economische situatie (bv. financiën, huisvesting, opleiding, tewerkstelling) en/of de gezondheid. Vanuit deze voorzieningen zouden een 88-tal (cf. personeelsverschuivingen) professionals zoals verpleegkundigen, opvoeders, gezinsbegeleiders, maatschappelijk werkers enz. in het onderzoek betrokken kunnen worden. Door contactname met verschillende instanties konden nog een aantal bijkomende respondenten aangeschreven worden. In totaal verstuurd we 114 vragenlijsten. Van deze 114 kregen we er, al dan niet na het versturen van een herinneringsbrief, 57 ingevuld terug. De respons voor de schriftelijke bevraging van de sociale sleutelfiguren bedroeg m.a.w. 50%.

Bij het beëindigen van het groepswerk konden we al de sociale sleutelfiguren, die aan minstens één van de deelnemende gezinnen gekoppeld konden worden (13), interviewen.

2.5 Implementatiemogelijkheden (onderzoeksvraag 1 en 2)

Het groepswerk is een complex geheel. Dit is toe te schrijven aan het feit dat verschillende niveaus (micro-, meso- en macroniveau) betrokken zijn. Bovendien zijn de verschillende processen en aspecten sterk met elkaar verweven. Alle facetten van het groepswerk in beeld brengen en '*de analyse van het complex proces van beïnvloeding in zijn samenhang van factoren en de evolutie daarvan*' (Vandemeulebroecke, 1979, p.347) uitvoeren en beschrijven is dan ook geen sinecure. Het naar het groepswerk vertaalde kwaliteitskader voor opvoedingsondersteuning bood een gestructureerde instap voor de beschrijving van de implementatie van het groepswerk. We focussen daarbij op de procesfactoren die staan voor '*het geheel van pedagogische en organisatorische interventies om de vooropgestelde doelstellingen te bereiken*' (Snoeck & Van den Wijngaerde, 2004, p.68). Meer concreet gingen we de implementatie van de volgende procesfactoren en -indicatoren na:

- de werkingsprincipes van empowerment (positief vertrekpunt, procesmatig werken, flexibel werken en kinderen betrekken)

- inhouden, thema's (dagelijkse opvoedingsthema's, ingebed in een ruimere maatschappelijke context, verscheidenheid aan opvoedingsmodellen bespreken en terugkoppelen, vraaggestuurd werken)
- opstelling van de begeleiders (faciliterende houding en dialogale relatie)
- opstelling van de deelnemers en de ondersteuningsmoeders (zie voorgaande indicatoren)
- evaluatie (procesevaluatie)

Merk op dat, gezien het vraaggericht werken, de deelnemers hun eigen verwachtingen en doelstellingen inbrengen en we daarin zowel binnen als tussen de groepen soms grote verschillen zien. In die zin is het onmogelijk om dé factor(en) die de realisatie van deze doelstellingen mogelijk maakt te taxeren.

BEOOGDE DOELGROEP BEREIKT?

In eerste instantie evalueerden we de mate waarin het 'activerings-, wervings- en toeleidingsproces' geïmplementeerd werd en gingen we na of daarmee de beoogde doelgroep bereikt werd.

Het is een onmogelijke opdracht om voor de betrokken regio, de verhouding tussen de gezinnen die voor deelname in aanmerking komen en de gezinnen die ook effectief deelnemen te taxeren. We kunnen enkel vaststellen dat van de aangemelde moeders, de helft deelneemt. Dit ligt in de lijn van of is zelfs gunstiger dan de uitvalpercentages in andere programma's. Zo zijn 40 tot 60 % gangbare uitvalpercentages bij therapeutische, ambulante of residentiële behandelingen (zie Armbruster & Fallon, 1994; Beck et al., 1987; Kazdin et al., 1993; Marciano, 1997; Morrissey-Kane & Prinz, 1999; Patterson et al., 2005; Stern, 1999). Sommige programma's kennen een nog grotere uitval (zie bv. Rooke et al., 2004).

Onderzoekers nemen echter niet altijd het aantal 'aanmeldingen' als referentiepunt voor de berekening van de deelname. Soms is het referentiepunt het aantal gezinnen dat minstens de 'instap' maakte of m.a.w. minstens één keer aan een sessie deelnam. Met dat referentiepunt voor ogen ligt onze uitval van 25% (of 10 van de 40 instapsters) in de lijn van het uitvalpercentage van 28% in de overzichtsstudie van trainingsprogramma's voor ouders met kinderen met gedragsproblemen (Forehand et al., 1983). In vergelijking met de 51% uitval in The Webster-Stratton Videotape Series (Manby, 2005), is ons uitvalpercentage zelfs laag. Vergeleken met de 14% uitval in een variant van het Systematic Training for Effective Parenting (STEP) programma, is het daarentegen eerder hoog (Huebner, 2002). Bedenk daarbij dat een vergelijking met andere programma's moeilijk te maken is. Denk bijvoorbeeld aan het verschil in theoretische onderbouwing, vormgeving en inhoudelijke invulling of de verscheidenheid aan uitvalcriteria en rapporteringswijzen. Vele projecten uit de literatuur richten zich specifiek op ouders met kinderen met duidelijke gedragsproblemen. We richten ons daarentegen op moeilijk bereikbare, maatschappelijk kwetsbare gezinnen die hun eventuele opvoedingsvraag of -probleem niet altijd als hun meest prangende vraag of probleem ervaren. Vanuit die optiek mag het als een succes beschouwd worden dat het deelnamepercentage van de drie groepen samen vergelijkbaar is met de deelnamepercentages van andere programma's. Eens de instap gemaakt, is het merendeel van de deelnemers immers aanwezig op de helft of meer bijeenkomsten. De deelnamepercentages bedragen voor de 3 groepen respectievelijk 68,39%, 57,07% en 76,67%, wat een gemiddelde geeft van 73,33% en vergelijkbaar is met het deelnamepercentage in het Incredible Years Parenting Training Programme (Baydar et al., 2003).

Uit de deelnamepercentages van de 3 groepen lezen we ook af dat de mate van deelname sterk kan verschillen van groep tot groep (tot bijna 20%). Dit kan niet alleen toegeschreven worden

aan het feit dat moeders al dan niet voor de eerste keer deelnemen. Uiteenlopende redenen en in het bijzonder een combinatie van weerstanden die niet door de groepsbegeleidsters of het groepswerk op zich (cf. groepsvorming, inhoudelijke invulling enz.) gecounterd kunnen worden, maken dat moeders afhaken of onregelmatig deelnemen. Het grote aandeel van overmacht (2/3) als reden voor de afwezigheid, beperkt de ruimte om alle deelnemers tot het bijwonen van alle bijeenkomsten te stimuleren of ze daartoe *'op een positieve manier te verleiden'* (Orobio de Castro, 2004). Merk trouwens op dat ook maatschappelijk kwetsbare gezinnen zich, al dan niet in eerste instantie, door andere vormen van opvoedingsondersteuning (bv. individueel aanbod) meer aangesproken kunnen voelen. Precies daarom is het belangrijk dat maatschappelijk kwetsbare gezinnen binnen hun eigen regio op een veelzijdig opvoedingsondersteunend aanbod een beroep kunnen doen.

Van bij de start van het groepswerk zien we dat de aanwezigheid van ancients (deelnemers die vroeger ook al een reeks bijeenkomsten volgden) zowel positief als negatief kan inwerken op de deelname aan het groepswerk. Zo zijn ze een stabiliserende factor in het groepswerk door hun regelmatige aanwezigheid (cf. ze zijn meer regelmatig aanwezig dan deelnemers die voor de eerste keer deelnemen). Daarnaast kunnen ze ook vanuit hun ervaringen en vertrouwen met het groepswerk, de resultaten die ze door hun deelname aan het groepswerk geboekt hebben enz. een beeld schetsen van de mogelijke positieve betekenis die aan het groepswerk toegeschreven kan worden of zelfs model staan voor de nieuwe deelnemers. Naast deze mogelijke positieve betekenis, kan er echter ook sprake zijn van een negatieve betekenis. In het bijzonder wanneer de ancients het sterkst vertegenwoordigd zijn en bovendien ook een negatief geladen erfenis vanuit een vorige reeks meedragen (bv. conflict), kunnen ze de instap en de integratie van nieuwe deelnemers bemoeilijken. Dit confronteert ons met de grenzen van het groepswerk. Tegemoet komen aan de behoeften van de deelnemers vraagt dat ancients - indien gewenst - verder kunnen blijven deelnemen. Deze deelname is echter aan voorwaarden verbonden: het vraagt vertrouwen, openheid enz. t.a.v. alle deelnemers. Is dit alles niet aanwezig, dan dreigt dit een blijvende belemmering te vormen voor het goede verloop van het groepswerk en het realiseren van de beoogde doelstellingen.

De vraag of de kenmerken van de deelnemersgroep beantwoorden aan de eigenheid van de omschreven doelgroep, kunnen we bevestigend beantwoorden. De deelnemersgroep wordt gekarakteriseerd door een grote heterogeniteit. Dit komt o.m. tot uiting in de verschillende achtergrondkenmerken. De leeftijd van de moeders (19 - 46 jaar) en hun kinderen (van baby tot jongvolwassene), de grote verscheidenheid en de combinaties van stressvolle levensdomeinen (bv. woonsituatie, opleiding enz.) of ervaren beperkingen of moeilijkheden op psychosociaal vlak getuigen daarvan. Ook inzake de beleving van de opvoeding zijn er grote verschillen tussen de deelnemers. Zowel dagelijkse opvoedingsvragen als problemen die intensieve hulp vragen, zijn aan de orde. Dit neemt niet weg dat het merendeel van de deelnemers zich binnen het spectrum van de beoogde doelgroep bevindt. De derde groep is op dit vlak echter een bijzondere groep. Het merendeel van deze groepsleden doet immers al voor een langere periode een beroep op meer intensieve en gespecialiseerde hulp. Dit betekent niet dat zij op pedagogisch vlak geen enkele verwachting meer hebben. Net zoals in de andere groepen, wordt ook in deze groep, zij het minder frequent, de deelname vanuit een pedagogisch oogpunt (bv. de aanpak van de opvoeding) gemotiveerd.

Voorgaande bevindingen wijzen erop dat het activerings-, wervings- en toelidingsbeleid niet alleen hanteerbaar is in de praktijk, het werpt ook zijn vruchten af: de beoogde doelgroep, maatschappelijk kwetsbare gezinnen met alledaagse vragen en bekommernissen of bij wie de opvoeding onder druk is komen te staan, wordt wel degelijk bereikt. De deelnemers kennen

een brede functie aan het groepswerk toe. Niet alleen inzake de opvoeding ook op sociaal en persoonlijk vlak uitte heel wat deelnemers verwachtingen t.a.v. het groepswerk. Verder, bij de bespreking van de resultaten zal blijken of het groepswerk aan deze verwachtingen tegemoet kan komen.

PROCESSEN, WERKVORMEN EN ACTIVITEITEN VAN HET GROEPSWERK IN HET VIZIER

De observaties van de bijeenkomsten en de bevraging van de deelnemers geven aan dat het merendeel van de hiervoor vermelde procesfactoren en -indicatoren in belangrijke mate in het groepswerk gerealiseerd worden. De methodiek is m.a.w. implementeerbaar in de praktijk. Zo komen de werkingsprincipes van empowerment, positief vertrekpunt, procesmatig en flexibel werken, en de brede en vraaggestuurde oriëntatie inzake inhoud en thema's, uitgesproken naar voren. Uit de observaties bleek niet alleen dat de vragen van de deelnemers richtinggevend waren voor de inhoudelijke invulling van het groepswerk. De deelnemers, al dan niet gestimuleerd en ondersteund door de groepsbegeleidster, ondersteuningsmoeder en/of andere deelnemers, kregen ook zelf een belangrijk aandeel in het zoeken naar nieuwe perspectieven en alternatieven. Het werkingsprincipe 'kinderen in het groepswerk betrekken' komt vooral tot uiting in het werken rond het interrelationeel karakter van opvoeding en het bevragen en inbrengen van het kindperspectief. Activiteiten voor of samen met de kinderen komen slechts in beperkte mate voor. Dit is deels toe te schrijven aan inhoudelijke keuzes (geïsoleerde maatschappelijk kwetsbare gezinnen willen bereiken), deels aan praktische beperkingen (o.a. locatie en personeel). Evaluatie is een constante in het groepswerk en omvat verschillende aspecten. Zowel tijdens het groepswerk als bij het beëindigen van het groepswerk wordt niet alleen de inhoudelijke bijdrage geëvalueerd, maar ook de wijze waarop het ondersteuningswerk vorm kreeg en de impact daarvan op de groepsleden. Tijdens de laatste bijeenkomst werd daarvoor gebruik gemaakt van een korte vragenlijst die in de groep mondeling overlopen werd. In groep 1 gebeurde dat in kleine groepjes. Dat zorgde ervoor dat *alle* deelnemers hun inbreng konden hebben. Het liet meer diepgang in de gesprekken toe. Daarbij aansluitend kon de groepsbegeleidster t.a.v. de hele groep en in naam van de hele groep de ervaringen inzake het groepswerk naar de deelnemers terugkoppelen.

Zowel tijdens de groepswerkgebonden evaluatie als bij de onderzoeksgebonden evaluatie leggen de deelnemers eigen klemtonen. Dit neemt niet weg dat er bijvoorbeeld inzake sterktes en zwaktes van het groepswerk, een grote gemeenschappelijkheid te onderkennen valt. Zo vindt het merendeel van de deelnemers dat de groep en de wijze waarop de groepsleden met elkaar omgaan van doorslaggevend belang is voor het succes van het groepswerk. Dit ligt gezien de opzet van het groepswerk (o.a. ervaringsuitwisseling) in de lijn van de verwachtingen. We zien dit bovendien weerspiegeld in de overwegend positieve beoordeling van het functioneren van de groepsleden. Tegelijkertijd valt niet te ontkennen dat net in het eigene van het groepswerk, het *in groep* kunnen praten en werken rond de opvoeding en andere thema's, ook de kwetsbaarheid van de groep tot uiting komt. Het werken in groep stelt immers bijzondere eisen aan de groepsbegeleiders én de deelnemers die niet altijd realiseerbaar zijn.

De balans inzake het groepsgebeuren is in groep 1 het meest uitgesproken positief. Doorheen het groepswerk komen nagenoeg alle deelnemers, zij het elk op hun eigen tempo, tot een uitgesproken betrokkenheid, openheid en respectvolle omgang met elkaar. In termen van Berns en Baldwin (1993) is hier sprake van '*much spontaneous disclosure and mutual problem solving*'. De prominente inbreng, bevraging en vooral ook stimulans tot mededeelzaamheid door bijvoorbeeld de ondersteuningsmoeders en andere deelnemers, is daarbij een niet te miskennen bevorderende factor. Bovendien profileert de groepsbegeleidster zich in deze groep als een verbindend persoon tussen de deelnemers. Ze geeft hen niet

alleen erkenning, wat onder meer tot uiting komt in de door de deelnemers uitgesproken emotionele betekenis van de groepsbegeleidster, maar daagt hen ook uit om samen nieuwe perspectieven te verkennen. Ook de groepsbegeleidster van de twee andere groepen biedt de deelnemers erkenning en daagt de deelnemers uit om nieuwe perspectieven te verkennen, maar blijft vooral in groep 2, meer de anker- of tussenpersoon die bijvoorbeeld de deelnemers aanspoort om elkaar te bevragen. We zien dit vertaald in de wijze waarop de deelnemers het takenpakket van de groepsbegeleidster omschrijven. Zo komt in groep 1 naast het individueel ingevulde luik (bv. steun bieden, adviseren en informeren) ook het meer groepsgebonden luik (bv. gesprek in goede banen leiden en reacties uitlokken) sterk naar voren. In de twee andere groepen is het laatst vermelde luik verhoudingsgewijs veel minder uitgesproken aanwezig. De deelnemers van groep 2 en 3 verwijzen veeleer naar haar professioneel handelen inzake het verstrekken van steun, advies of hulp. In dat verband is het zinvol te verwijzen naar de vaststelling dat voor gelijk welke behandeling, de therapeutische alliantie tussen - in dit geval - ouder en ondersteuner, de belangrijkste predictor is van het behandelingssucces (Kopta et al., 1999). Het opbouwen van een goede relatie met de ouders en in partnerschap met hen werken is m.a.w. een kritische factor voor het behalen van resultaten (Barlow & Stewart-Brown, 2001; Grimshaw & McGuire, 1998; Knorth, 2003; Moran & Ghate, 2005). Vanuit dit oogpunt is in groep 1 de meest uitgesproken positieve evolutie te verwachten. De verbondenheid tussen de deelnemers en de groepsbegeleidster komt daar immers het sterkst tot uiting.

Merk op dat het hier groepswerk betreft, waarin precies ook van de deelnemers een wezenlijke inbreng wordt verwacht en waarbij tal van andere factoren zoals bijvoorbeeld groeps- en contextfactoren (bv. praktisch-organisatorische aspecten en kwaliteitszorg op organisatieniveau) een impact hebben op het verloop van de processen. Groepswerk begeleiden is dan ook vaak een moeilijke evenwichtsoefening. Groepsbegeleiders moeten ruimte laten én creëren voor de inbreng van de deelnemers, maar ze moeten ook present en dienstbaar zijn (Baartman, 2004), professioneel en betrokken zijn, alsook individueel en groepsbegeleidend actief zijn. We zien hierin een belangrijke taak weggelegd voor (basis)opleidingen, vormingsinitiatieven en supervisie, die zowel het werken *met* ouders en met groepsdynamische inzichten, als het werken met verschillende perspectieven in de schijnwerpers plaatsen. Dat alles kan immers aan begeleiders van ondersteuningsprogramma's de nodige back-up bieden, wat de effectiviteit van dergelijke programma's ten goede komt (Moran, Ghate & van der Merwe, 2004).

2.6 Perspectiefbiedende uitkomsten (onderzoeksvraag 3 en 4)

Globaal genomen durven we spreken over betekenisvolle en hoopvolle uitkomsten van het groepswerk. We zijn ons daarbij bewust van de beperkingen van ons onderzoek, maar voelen ons tegelijkertijd gesterkt in deze conclusie door de gelijklopende bevindingen van de verschillende parallelle bevestigingen en onderzoeksinstrumenten (bv. deelnemers en sociale sleutelfiguren, subschalen van de NVOS, NOSI en BSS).

Afgemeten aan het kwaliteitskader voor opvoedingsondersteuning (Snoeck & Van den Wijngaerde, 2004) zien we verschillende outputfactoren en -indicatoren in het groepswerk gerealiseerd. Aansluitend bij de doelstellingen van het groepswerk wordt op verschillende niveaus en in het brede spectrum aan levensdomeinen, een positieve evolutie vastgesteld. De uitkomsten tekenen zich immers zowel binnen de opvoeding als binnen de omgeving af én zowel op het niveau van de deelnemers als op het niveau van de organisatie (vzw De Keerkring) en de ruimere context.

Op *deelneemstersniveau* is er een vooruitgang op de volgende domeinen: hun persoonlijk functioneren (door meer dan 4/5 van de deelneemsters gerapporteerd), hun sociale netwerk (bv. ongeveer 2/3 van de deelneemsters rapporteren een uitbreiding van hun informele netwerk) en hun fysieke omgeving (cf. BSS met $t = -2,36$, $df = 25$, $p_{1\text{-zijdig}} = 0,0132$), waarbinnen vooral de positieve evolutie inzake tewerkstelling naar voren komt. Ook op opvoedingsvlak doen zich significante verbeteringen voor. Meer concreet is er sprake van een verhoogde kwaliteit van het ouderlijk redeneren (cf. PAI: van 1,74 naar 1,89 met $t = -3,98$, $df = 25$, $p_{1\text{-zijdig}} = 0,00025$), een lagere ouderlijke stress (cf. NOSI: van 201,64 naar 194,88 met $t = 2,18$, $df = 24$, $p_{1\text{-zijdig}} = 0,0195$) en een lagere opvoedingsbelasting (cf. B-schaal van de NVOS: van 4,08 naar 3,52 met $t = 1,69$, $df = 24$, $p_{1\text{-zijdig}} = 0,0524$).

De vooruitgang op deze verschillende domeinen wordt grotendeels door de sociale sleutelfiguren bevestigd en verder aangevuld. Zo zien ook meer dan 4/5 van de sociale sleutelfiguren bij de deelneemsters een vooruitgang inzake het persoonlijk functioneren, signaleert bijna 2/3 van hen een verbetering in de contacten met de hulpverlening en telkens iets meer dan de helft een betere beeldvorming over de hulpverlening en positieve evolutie inzake de beleving van de opvoeding. Iets minder dan de helft van de sociale sleutelfiguren wijst daarenboven op een toegenomen inzicht in de opvoeding en positieve wendingen inzake de partnerrelatie.

Veranderingen doen zich niet alleen op het vlak van betekenisverlening voor, ook het handelen of het gedrag evolueert positief. Zo rapporteert ruim 2/3 van de deelneemsters en iets minder dan 1/3 van de sociale sleutelfiguren een wijziging in de aanpak van de opvoeding. Dit wijst op de transfer van de (nieuwe) inzichten naar de dagelijkse (opvoedings)praktijk. Daar waar we van oudercursussen geen groot effect mogen verwachten op het opvoedingsgedrag (zie Alvy in Van As & Janssens, 2002), blijkt het groepswork daar toch in belangrijke mate in te slagen. Het veelzijdig werken, het op meerdere levensdomeinen en niveaus inwerkend, of in termen van Van As en Janssens (2002, p.143), het werken met *'verschillende andere factoren die van invloed zijn op het opvoedend handelen en functioneren van ouders'* heeft o.i. daartoe bijgedragen. Dit neemt niet weg dat nog altijd iets minder dan de helft van de deelneemsters op verschillende levensdomeinen stress ervaart. Deze stress kan een mogelijke vooruitgang in de weg staan. We zien dat in onze onderzoeksresultaten weerspiegeld: de groepen met gemiddeld genomen het grootst aantal stressgebieden (groep 2 en 3), gaan er het minst uitgesproken op vooruit.

Teruggekoppeld naar de verwachtingen van de deelneemsters, was het groepswork voor het merendeel van hen zinvol. Het merendeel van de deelneemsters rapporteert dat het groepswork ook effectief aan hun verwachtingen tegemoet kwam of die zelfs oversteeg. Dit sluit aan bij de bevindingen van Stewart-Brown et al. (2004) die vaststelden dat deelneemsters van ouderprogramma's zich in belangrijke mate ondersteund voelen, minder gestresseerd zijn, vaardiger zijn en beter in staat zijn om met problemen om te gaan. Net deze aspecten, naast tal van andere factoren, worden verondersteld een invloed te hebben op het gezinsklimaat en de ouder-kindrelatie, wat op zijn beurt belangrijk is voor de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Globaal genomen zien we dit, afgaand op de beoordeling door de moeders, evenwel niet vertaald in gedragsveranderingen bij de kinderen. Vraag is of er zich effectief geen veranderingen voorgedaan hebben of ze, in navolging van Stewart-Brown et al. (2004) niet getaxeerd konden worden. Bovendien mogen we niet voorbijgaan aan het feit dat de vastgestelde opvoedings- en gezinsbelasting nog altijd hoog is in vergelijking met bijvoorbeeld een (niet-klinische) controlegroep. Het opvoeden van de kinderen blijft m.a.w., naast of boven op de andere belastende factoren en/of gebeurtenissen, een belangrijke druk op de deelneemsters uitoefenen.

Het globale beeld over de drie groepen heen, zien we niet weerspiegeld in elk van de groepen. De positieve evolutie op de verschillende levensdomeinen, komt het meest uitgesproken in groep 1 naar voren. Afgaand op onze observaties, de analyse van de inputfactoren (o.a. de kenmerken van de groepsleden) en de procesfactoren (supra, 2.5), verwondert ons dat niet. We zagen net in deze groep de implementatie- en resultatenbevorderende factoren het sterkst vertegenwoordigd. Bovendien werden, zoals eerder aangegeven, de deelnemers in deze groep met het minst aantal stressgebieden geconfronteerd. Dit bevestigt de bevinding dat deelnemerskarakteristieken, in het bijzonder meerdere elkaar overlappende moeilijkheden op ouder- en kindniveau (bv. ernstige gedrags- en emotionele problemen), beperkingen oplegt aan de resultaten (Moran & Ghatge, 2005). Verhoudingsgewijs kwamen deze moeilijkheden frequenter voor in groep 2 en 3, dan in groep 1.

Inzake de verschillen in resultaten is het relevant op te merken dat het veelzijdig werken niet betekent dat er in elke groep op elk vlak gewerkt wordt. Het veelzijdig werken is immers ingegeven vanuit het vraaggericht werken. Precies de vragen en bekommernissen van de deelnemers, kunnen naar aard en omvang heel verschillend zijn, wat een impact heeft op de inhoudelijke invulling van het groepswerk en uiteraard ook op de vastgestelde resultaten.

Het veelzijdig werken resulteert niet alleen in positieve resultaten op microniveau. Ook op *samenlevingsniveau* zien we dat het groepswerk tot positieve resultaten bijdraagt. De pedagogische gevoeligheid in de samenleving is erop vooruit gegaan. Dit komt onder meer tot uiting in de verdere ontwikkeling van effectieve netwerken, waarvan het merendeel van de leden over voldoende wervingscapaciteiten beschikken en in de praktijk een grotere alertheid vertonen voor de vragen en behoeften van de ouders. Daarnaast blijkt ook de beeldvorming van en over maatschappelijk kwetsbare gezinnen onder impuls van het groepswerk en talrijke nevenactiviteiten van vzw De Keerkring in positieve zin te evolueren. Merk op dat we dit binnen dit onderzoek enkel konden vaststellen voor de specifieke regio waarbinnen vzw De Keerkring actief is. Dit alles neemt niet weg dat het aanbod aan ondersteuning en hulp nog altijd moeilijk te overbruggen drempels kent. Het blijft voor diensten en voorzieningen een wezenlijke opdracht om te werken aan de bekendheid van hun initiatief en om inhoudelijk (nog) sterker aan te sluiten bij de behoeften van ouders.

3 Tot slot

De deelnemers van het groepswerk hadden effectief de ervaring dat ze door het zelf zoeken naar oplossingen en het denken vanuit andere perspectieven tot een andere aanpak kunnen komen. Voor sommige deelnemers volstaan de groepsbijeenkomsten, voor anderen vraagt dit misschien een meer uitgesproken individuele opvolging in termen van bijvoorbeeld (een) huisbezoek(en). Dit brengt ons terug bij één van de basiskarakteristieken van ons theoretisch kader. Het biedt een geheel van principes en geen voorgeschreven curriculum (zie o.a. Smith, 1997; Wolfendale, 1999; Zeedyk et al., 2002). Opvoedingsondersteunend werken vraagt immers dat een 'programma' aan de behoeften van de betrokkenen aangepast wordt, dat het aandacht heeft voor de individuele vragen en gevoeligheden. Dit betekent niet dat het groepswerk vrijblijvend is. Het groepswerk heeft de intentie om te praten, ervaringen uit te wisselen en te reflecteren over de opvoeding en andere levensdomeinen. Elke deelnemers kan daarbij evenwel, op eigen tempo, haar eigen inbreng doen. Deelnemers én groepen kunnen in die zin verschillende snelheden volgen en boeken bijgevolg ook niet allemaal dezelfde resultaten. De verscheidenheid aan vragen en behoeften, maakt het ook zo moeilijk om groepen onderling te vergelijken of om te vergelijken met andere programma's. Dit doet echter geen afbreuk aan de voordelen van dit vraaggericht werken. Eerder wezen we al op de verschillende domeinen waarop de deelnemers, door de gedeelde ervaringen en het nieuw

ontstane sociale netwerk, nieuwe perspectieven voor ogen kunnen krijgen en effectief vooruitgang kunnen boeken. Daarnaast zien we dat het groepswerk ook op organisatie- en samenlevingsniveau positieve resultaten oplevert (o.a. grotere alertheid voor vragen en behoeften van ouders, positieve evolutie inzake de beeldvorming over maatschappelijk kwetsbare gezinnen). Dit sterkt ons in de overtuiging dat het vraag- en perspectiefgericht groepswerk een waardevolle piste is om met maatschappelijk kwetsbare gezinnen opvoedingsondersteunend te werken. Afgemeten aan internationale onderzoeksbevindingen, kunnen we stellen dat dit groepswerk verschillende elementen omvat, die 'evidence' bieden voor de effectiviteit van een ondersteuningsprogramma voor ouders (Moran, Ghate & van der Merwe, 2004). De theoretische onderbouwing, de veelzijdigheid van het werken (cf. algemene doelstellingen en door deelnemers in te vullen doelstellingen, groepswijze en individuele ondersteuning, werken met betekenisaspecten zoals het perspectief nemen en gedragsaspecten), de doelgroepgerichtheid met aandacht voor het 'aantrekken, houden en engageren' van ouders en tal van andere karakteristieken van het groepswerk dragen daartoe bij.